

лених профспілок комісаріатів праці чи відділів праці Рад. Ця організація мала дві інстанції: першу представляли повітові чи районні комісії. Система місцевих комісій знаходилась поза звичайно діючою системою вирішення конфліктів і тільки в окремих випадках замінювала її.

Трудові спори могли також передаватись на вирішення державних судів, а інколи і третейських.

Процесуальні форми розв'язування конфліктів ще не були чітко розроблені. Відомо тільки, що вирішення трудових справ відбувалось гласно і в порядку змагання.

Трудящі звільнювались від витрат по оплаті роботи конфліктних органів. Діяльність останніх оплачувалась за рахунок коштів винних в трудових конфліктах підприємців.

Таким чином в УСРР в короткий період була створена досить розгалужена система органів по регулюванню трудових відносин та впровадженню радянського трудового права в життя. Негативним моментом в їх діяльності була наявність певного паралелізму в їх роботі, оскільки були утворені і діяли два державних органи – відділи праці Рад на чолі з Народним секретарством праці УСРР та комісаріати праці. Все більше відчувалась необхідність ліквідувати цей паралелізм. Однак це завдання тоді не вдалось здійснити, оскільки протягом березня – квітня 1918 р. вся територія Радянської України була окупована німецькими і австро-угорськими військами. Органи Радянської влади, включаючи і відділи праці Рад і комісаріати праці, були ліквідовані і регулюванням трудових відносин та захистом інтересів трудящих займались тільки профспілки, які продовжували діяти і в цей період.

Список літератури: 1. Горшенин К.П. Правовое регулирование труда рабочих и служащих в первый год Советской власти. М., 1939. 2. Известия (м. Одеса). 1918. 3. Пролетарская мысль. 1917. 4. КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК КПСС. Изд. 9, доп. и испр. т.1. 1898–1917. М., 1983. 5. Рабочий путь. 1917. 6. Известия Юга. 1918. 7. Звезда. 1918. 8. Донецкий пролетарий. 1918. 9. Вісті Ради. 1918. 30 січня. 10. Вестник УНР. 1917-1918. 11. Голос пролетария. 1918. 12. Наш Юг. 1918.

Надійшла до редколегії 11.09.01

М.В. Косюта

КЛАСОВО-ПОЛІТИЧНИЙ УХИЛ В ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ПРОКУРАТУРИ ОДЕЩИНИ У 20-х – НА ПОЧАТКУ 30-х РОКІВ ХХ СТ.

Після утворення в травні 1922 р. у складі Народного комісаріату юстиції Прокуратури УРСР перед нею відразу виникли складні завдання, пов'язані з визначенням її ролі у державному апараті республіки. Становлення органів прокуратури на місцях у період, що розглядається, утруднювалось постійними змінами адміністративно-територіального поділу. Спочатку на півдні України діяла Одеська губернська прокуратура, компетенція якої поширювалась на великий регіон, що охоплював територію, яка зараз входить до Одеської, Миколаївської, Херсонської, Кіровоградської

областей. Згодом територію України було поділено на округи і райони, у зв'язку з чим наприкінці 20-х років було створено Одеську окружну прокуратуру, а на підставі постанови ВУЦВК від 30.11.1930 р. про запровадження районного адміністративно-територіального поділу вона була реорганізована в Одеську міжрайонну прокуратуру з підпорядкуванням безпосередньо НКЮ УРСР. Лише у лютому 1932 р. у зв'язку з запровадженням сучасного типу адміністративно-територіального поділу, було створено Одеську область, а відтак знову перебудована структура прокурорських органів.

Вивчення документів того часу показує, що органам прокуратури доводилось виконувати такі завдання, зміст і спрямованість яких не лише істотно відрізнялись, але по суті явно суперечили одне одному. З одного боку, не можна заперечувати великого внеску прокуратури у боротьбу з загальнонокримінальною злочинністю, особливо з економічними і службовими злочинами. «Із загальної кількості 3414 справ, які пройшли через губпрокуратуру за рік (1924р. – М.К.), на службові злочини припадає 655 і на хабарництво – 288» [1, с.7].

При здійсненні загального нагляду, або, як тоді говорили, «адміністративного догляду» головна увага приділялась опротестуванню незаконних правових актів місцевих органів влади, особливо постанов, які носили нормативний характер. Як відзначалось в літературі, протягом року по губернії було опротестовано 115 незаконних постанов райвиконкомів, «не говорячи про цілу низку незаконних дій, які скасовуються на місці і не піддаються обліку» [1, с.7].

Враховуючи значне поширення цих порушень, губпрокуратурою було розроблено спеціальну пам'ятку для прокурорських працівників, в якій було звернуто увагу на найхарактерніші порушення «революційної» законності. Ось деякі з них: незаконні місцеві збори з населення, неправильне визначення єдиного сільськогосподарського податку, накладення штрафів на громадян за рішеннями сільрад та їх голів і навіть незаконні арешти; обшуки і затримання, про що не повідомлялось міліції і слідчій владі, порушення порядку виділення і вилучення земельних ділянок тощо. Серед цих порушень незаконне встановлення місцевих зборів було найпоширенішим. «Внаслідок тяжкого стану сільрад стосовно постачання необхідними засобами до цього часу в ряді районів, в селах проводяться незаконні збори для потреб сільрад. Ці збори часто проводяться постановами сільрад, в інших випадках – постановами сходів. І справа не лише в тому, що ці збори самі по собі є незаконними, а і в тому, що товариші на місцях не усвідомлюють цього. У сільраді немає паперу, немає палива і та ін. І вони звертаються до сходу, щоб «провести розкладку», і розкладка проводиться постановою сходу, на якому присутня звичайно десята частина населення...» [1, с.8].

На жаль, як свідчить сучасна практика прокурорського нагляду, боротьба з порушеннями такого роду (звичайно, з деякими нюансами) є актуальною і зараз. Історичний досвід показує, що кількість таких порушень в діяльності місцевих органів виконавчої влади і місцевого самоврядування особливо зростає в періоди істотної трансформації суспільних відносин, коли збільшується кількість проявів правового нігілізму, а ми переживаємо

саме такий період, коли вимоги законності нерідко підмінюються міркуваннями доцільності.

Певна робота проводилась органами прокуратури і для захисту інших прав громадян, декларованих революцією. В директивах губернської прокуратури відзначається необхідність посилення боротьби з випадками «неуважного ставлення з боку місцевих органів влади до потреб селянства». Засуджуються давно віджилі методи управління шляхом адміністративного тиску, неправильний підхід до питань боротьби з церквою і релігією (неначе взагалі є можливим правильний підхід до цих питань – М.К.), «боротьба із спробами селянства оскаржити незаконні дії місцевої влади шляхом погроз, залякування і арештів... – всі ці моменти з категоричністю висувають домогтись найближчим часом перелому в бік усунення цих явищ з практики низового апарату» [2, с.15].

Поступово сфера загальнонаглядової діяльності прокуратури ставала більш широкою, а суперечливість у визначенні пріоритетних напрямків нагляду – більш виразною. Ось, наприклад, які питання перебували в полі зору Одеської окружної прокуратури у 1929 р.: активна боротьба з приватником, який спекулює шкірсировиною, боротьба з антисемітизмом, боротьба із шкідництвом і порушеннями трудової дисципліни на виробництві, з купівлею-продажем землі, з лжекооперативними об'єднаннями, з викривленнями при наданні допомоги біднякам, з порушеннями правил охорони праці [3].

Ці завдання значною мірою суперечили настановам КПБ (У) кількарічної давності про необхідність використання правових засобів для підтримки підприємництва в умовах НЕПу. Вони, навпаки, набули чітко вираженої антиринкової спрямованості, знаменуючи поворот до викорінення будь-яких форм підприємництва, придушення приватника і «куруля». Як відзначалось у звіті Одеської міжрайонної прокуратури за 1930–1931 рр., «реконструкційний період відкрив для органів прокуратури зовсім нову, величезну, можна, сказати, неосяжну сферу діяльності адміністративного нагляду (як бачимо, переконаність у неосяжності загального нагляду виникла дуже давно – М.К.). Коротко цю сферу можна характеризувати так: здійснення контролю за виконанням постанов партії, Уряду та центральних відомчих органів, скерованих на здійснення п'ятирічного плану в галузі індустрії, сільського господарства, робітничого постачання та культурно-побутових умов життя пролетаріату» [4].

Саме у цей період розпочалось змішування наглядових і контрольних функцій, перенесення центру тяжіння у зусиллях органів прокуратури на участь у різного роду господарських компаніях. При цьому нагляд за виконанням власне законів підмінювався виконанням різного роду директив, тим більше, що переважна більшість суспільних відносин на той час не була врегульована законами у сучасному розумінні цього слова.

Як, наприклад, відзначається в акті перевірки роботи Одеської окружної прокуратури від 01.11.29 р., «річний план прокуратури складено на основі директив партії і уряду з врахуванням спроб приватника обійти наше законодавство і використати його для своїх особистих цілей і загоєрення

класової боротьби на селі» [3]. В цьому ж документі відзначається, що прокуратура оперативно реагувала на найважливіші політико-господарські компанії, які відбувались на селі.

Установка на можливість залучення прокуратури і її працівників до участі у різного роду кампаніях була в основному визнана хибною, хоча і неповністю, лише в 50-і роки. Вона тривалий час відволікала прокуратуру від реалізації її основної функції – нагляду за додержанням і однаковим застосуванням законів.

У цілому для обстановки того періоду був властивий не стільки юридичний, скільки політичний підхід, оскільки прокуратура, як і інші державні органи, перебувала під жорстким контролем партійних комітетів і повинна була точно виконувати їх настанови. В той же час поряд з політичним підходом велике значення надавалось оцінці прокуратурою тих чи інших конфліктних життєвих ситуацій з класових позицій, причому така оцінка носила не прихований, а цілком відвертий характер, впливала з настанов партії та НКЮ України. Було, зокрема, поставлено завдання «окомунізування» і «оробітничення» апаратів прокуратур – уже в 1929 р. серед посадових осіб окрпрокуратури понад 60% складали члени КПБ(У), решта – вихідці з робітничого середовища.

Як заслуга працівників окрпрокуратури, в акті перевірки її роботи відзначається «тверда класова лінія» при розгляді звернень громадян, коли за наслідками розгляду було задоволено 61% скарг, які надійшли від робітників і лише 4% скарг – від буржуазних і нетрудових елементів, представників повалених експлуаторських класів [3]. Одне лише співвідношення цих показників здатне посягти сумніви в об'єктивності розгляду.

Проте найвиразніше горезвісний класовий підхід застосовувався у сфері кримінального переслідування. У зазначеному акті особливо підкреслюється, що «прокуратура підходить до кожної кримінальної справи класово витримано. Найважливішим приводом до опротестування судових вироків є перекручення класової лінії» [3], коли міра покарання обирається, насамперед, виходячи з класової належності підсудних, а не якихось інших обставин, які в нормальному судовому процесі впливають на визначення покарання. Досить яскравим прикладом класового підходу може служити лист, який вважаємо за доцільне навести повністю і дослівно, із збереженням стилю викладу, виділивши лише найоригінальніші з сучасної точки зору вирази.

«До наслідного 5 дільниці Од. Округи
2.ХІІ. 1929р. тов. Рум'янцевой
копія: всім слідчим м. Одеси та Одеської округи

У Вашому переведенні було дізнання Берегівської Рай. Міліції про Копача, Шуляка та інш., які обвинувачуються у тому, що під час розгорнення хлібозаготівлі на селі увірвались до приміщення Петровського С.Г.Т., побили Уповноваженого РВК в справах хлібозаготівлі тов. Дрозда, розірвали хлібозаготовчу сводку та надрукований доклад, побили Голову Сільради і т.ін.

Ці дії обвинувачених Вами були кваліфіковані за ч.2 70 арт. (артикул – стаття кримінального закону – М.К.) та справу надіслано до нарсуду для слухання.

З приводу цієї справи в газеті «Чорноморськ. Комуна» від 19 жовтня була вміщена нотатка «Хіба куркульський напад тільки бешкет?», у якій автор нотатки підкреслює неправильну кваліфікацію злочину (як злісне хуліганство – М.К.).

Отже, розглянувши в порядку догляду справу, Прокуратура Од. округи знаходе, що оскільки вона виникла в момент розгорнення хлібозаготовчої компанії, коли міроприємства Радвлadı щодо організації селянських бідняцько-середняцьких мас на зпудання куркуля викликає з боку останнього шалений опір, урахувуючи одночасно, що обвинувачені по цій справі були підкуркульниками, Вам належало поставитись з цілком повною серйозністю до справи, провести слідство з максимальною енергією та якнайглибше, аби виявити повну картину класової підоплюкці, чого Вам не було зроблено.

Вбачаючи в діях обвинувачених Копача та інш. наявність куркульського пастуц, що майже можна було б кваліфікувати як терористичний акт, Окрпрокуратура, одначе,, зараз знаходе недоцільним опротестувати вирок Нарсуду та ухвалу Окрсуду по цій справі, оскільки обрана відносно обвинувачених міра соц. захисту (покарання – М.К.) являється більш-менш (!) відповідною-своєму-злочину.

Таким чином, визнаючи нотатку в газеті цілком правильною, прокуратура Од. Округи звертає Вашу увагу на це та пропонує надалі усунути таке неприпустиме явище.

Прокурор Од. Округи
(Турін)* [4]

Звичайно, що під впливом таких та інших подібних вказівок слідчі органи, керуючись передусім класовим почуттям, в майбутньому намагались будь-що знайти в поведінці обвинувачених ознаки контрреволюційних злочинів з відомими наслідками.

У листі В.І. Леніна «Про подвійне підпорядкування і законність», як відомо, обстоювалась незалежність органів прокуратури на місцях від державної влади, хоча на партійні комітети цей принцип не поширювався. Проте, як свідчать архівні матеріали, прокурори в багатьох випадках одержували і виконували вказівки виконкомів місцевих рад та інших державних органів. Так, Одеський Окрвиконком 8 грудня 1929 р. надіслав до прокуратури завдання перевірити правильність встановлення на млинах плати за помол зерна, вжити заходів до шкідників хлібозаготівельної кампанії та відзвітуватись про проведену роботу перед конторою Союзхлібу [4]. Аналогічна вказівка на адресу прокурора містилась також в протоколі наради при Окрвиконкомі з приводу боротьби з приватником на м'ясному ринку (в якій прокурор не брав участі) щодо вжиття заходів до спекулянтів-приватників [5]. Широкого поширення набуло залучення працівників прокуратури до виконання так названих «ударних завдань» за рознарядками органів ОДНУ.

Досить своєрідними в умовах того часу були організаційна структура прокуратур та деякі форми і методи їх роботи. Наприклад, Одеська міжрайпрокуратура складалась з таких структурних підрозділів: 1) загальний сектор, 2) сектор робіськорівських нотаток і масової роботи, 3) сектор контролю виконання (шефський, тобто висловлюючись звичною для нас мовою, «на громадських засадах»), 4) кримінальний сектор (судові та слідчі справи), 5) адміністративний сектор, 6) цивільно-трудоий сектор, 7) сектор догляду за ДПУ (відзначимо при цьому, що незалежність радянської «таємної поліції» від органів прокуратури постійно зростала).

Серед цих структурних підрозділів привілейоване становище посідав відділ робіськорівських нотаток і масової роботи. Слід віддати належне органам прокуратури перших років радянської влади – великий робіськорівський актив надав прокурорам широку і досить цінну інформацію про різні правопорушення. Робіськорами Одеської окружної прокуратури у 1928 р. було опубліковано в газетах 220 критичних матеріалів, а в 1929 – 857, за якими були вжиті ті чи інші заходи прокурорського реагування. Доходило до того, що прокурорами притягувались до відповідальності, аж до кримінальної, особи, винні у зриві стінгазет на підприємствах і в установах, що містили критичні матеріали [3]. Звичайно, робіськорами, як видно з самої назви цих представників громадськості, могли бути знову ж таки лише представники трудящих класів. До негативних сторін взаємодії прокуратури і робіськорів слід віднести не зовсім об'єктивну оцінку ними тих чи інших життєвих ситуацій, підготовку критичних виступів з особистих мотивів, під псевдонімами тощо. Згодом окремі активісти такого роду перетворились у «стукачів» НКВС.

І все ж не можна заперечувати потреби у встановленні і в нових умовах тісних ділових зв'язків прокуратури з органами масової інформації, оперативного використання опублікованих матеріалів про порушення законності і вжиття по ним відповідних заходів. В умовах дефіциту кадрів в прокуратурі велике значення надавалось організації виступів в судах громадських обвинувачів. Працівниками Одеської окрпрокуратури на річних курсах було підготовлено 100 громадських обвинувачів [3]. До речі, важко погодитись, що в сучасних умовах у проєкті нового КПК України виключена можливість участі у судових процесах представників громадськості: громадських обвинувачів і громадських захисників. З позицій елементарної логіки важко збагнути, чому дозволяється вершити правосуддя народним засідателям і присяжним, людям здебільшого без юридичної освіти, і водночас заперечується можливість підтримання громадського обвинувачення і громадсько-го захисту.

Досить своєрідними були деякі методи перевірок діяльності прокуратур. Наприклад, перевірка роботи Одеської окружної прокуратури в листопаді 1929 р. проводилась виключно силами робітників підприємств м. Одеси та деяких громадських організацій (загалом 100 осіб, розбитих на окремі бригади за напрямками прокурорської діяльності). У рішенні загальних зборів співробітників окрпрокуратури було зазначено «Огляд Прокуратури бригадою **вітати**», вважати його своєчасним та для допомоги бригаді за

весь час роботи такої працювати з 6 години вечора, аж поки бригадою не буде закінчено праці. Вечірню роботу службовці провадитимуть в добровільному порядку для всебічної допомоги бригаді в цій важливій та важкій праці» [3]. Важко сказати, чи справді працівники прокуратури думали саме так, знаючи, хто їх перевірятиме, але в документах зафіксовано саме таке рішення. Про ефективність перевірки у такий спосіб читач може зробити висновки сам.

І остання деталь. Як видно з документів окружної і міжрайонної прокуратур, на кінець 20-х років у них було повністю завершено процес українізації. На жаль, після створення Прокуратури Союзу РСР і централізації прокурорської системи в масштабах Союзу в органах прокуратури знову запанувала російська мова. Проте досвід наших попередників свідчить про те, що перехід на державну мову – не така вже й безнадійна справа, і керівництво прокуратури Одеської області робить все можливе для того, щоб найближчим часом завершити цей процес.

Список літератури: 1. В. Чернявский. О революционной законности на селе // Одесская губернская прокуратура. Издание Одесского отделения Украинского юридического общества. Одеса: 1925. 2. Материалы к докладу «О методах углубления революционной законности на селе» // Одесская губернская прокуратура. 3. Одеський обласний державний архів. Ф. 1190. Оп. 1. Спр. 34. 4. Одеський обласний державний архів. Ф. 1209. Оп. 1. Спр. 18.

Надійшла до редколегії 12.10.01

В.В. Мурза

ПРОКУРАТУРА УСРР І ВИЩІ ТА ЦЕНТРАЛЬНІ ОРГАНИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ Й УПРАВЛІННЯ РЕСПУБЛІКИ (20-ті – ПОЧАТОК 30-х РР.)

Ні ВУЦВК, ні РНК, УСРР, загалом, нагляд, органів, прокуратури, з часу її утворення, 28 червня 1922 р. не підлягали. Основна ідея загального нагляду прокуратури полягала в стеженні за законністю дій саме місцевих органів державного управління. М.О. Скрипник ще в 1922 р. досить переконливо обґрунтував, що переважна частка незаконних дій адміністративних органів припадає не на центральний, а на місцевий апарат: «...Можна сказати, що за винятком постанов по окремих випадках, поза порядком верховного розгляду, всі інші його (ВУЦВК – В.М.) дії в цій галузі ... узгоджуються з належною йому владою» [1, с.148]. Спираючись на ці та подібні доктринальні судження, органи прокуратури дійсно не багато уваги приділяли загальному наглядові за центральними органами державного управління (порівняно з місцевими).

Втім, у перші роки існування прокуратури її керівництво кілька разів зверталося до ВУЦВК з проханнями (бо опротестувати не мало права) скасувати невідповідні закону постанови РНК УСРР, органів при ньому, і навіть ... самого ВУЦВК. Перший такий випадок мав місце на початку 1924 р. Прокурор республіки М.О. Скрипник скористався колізією норм ст.ст.2-«а» та 8 «Положення про прокурорський нагляд в УСРР» 28 червня